

AFTENPOSTENS KRONIKK

Svalbard og HV-planen juni -47

Av Sverre Hartmann

Kort tid etter at sovjetiske tropper var rykket inn i Nord-Norge og hadde befrikket deler av Øst-Finnmark befant utenriksminister Trygve Lie seg i Moskva. Den norske delegasjonen var blitt usedvanlig godt mottatt. Følelsen av å være allierte var selvfølgelig blitt sterkt konsolidert ved befrielsen av Finnmark. Desto større var overraskelsen da utenriksminister Molotov — etter at de avtalte forhandlingene var slutt — i det berømmelige nattlige møte i Kreml mellom den 11. og 12. november 1944 kom med sitt utspill: russerne ville ikke bære ha tilbake Bjørnøya, de ville også snarest mulig få gjennomført et felles norsk-sovjetisk forsvar av Svalbard. Hovedtrekkene i dette har vært kjent siden Trygve Lie i «Hjemover» offentliggjorde vedkommende deler av sine erindringer. Ved dr. Olav Ristes foredrag i Vitenskapsakademiet forleden har vi fått utdypet og nyansert bildet med støtte i nylig frigitt kilde-materiale fra britiske arkiver. Ambassadør Andvord gikk mot Lies forbud til britene og fortalte at han selv ville tilråde norsk imotekommenhet, eventuelt mot en grenserevisjon ved Petsamo. Bjørnøya var uten verdi for Norge og kunne gjerne bli sovjetisk flybase. London-regjeringen kom da også russerne i møte ved sitt utkast av april 1945 til forslag til felleserklæring. Når Molotov noe overraskende gikk med på at selve forhandlingene skulle utstå til krigen var slutt, kan det antagelig også sees i sammenheng med Sovjets alminnelige ønske om å ha en best mulig «karakterbok» i forhold til sine allierte i vest. Russerne var selvfølgelig klar over at vidtgående ønskemål eller krav fra deres side også ville bli kjent hos britene og amerikanerne. Først i 1946 tok Molotov saken opp på ny. Helt bortsett fra at den internasjonale

Under et foredrag for noen dager siden i Vitenskapsakademiet om «Svalbardkrisen 1944—1945» fremla historikeren Olav Riste nytt materiale fra britiske arkiver som viser hvor nær Norge var ved å bli utmanøvrert av russerne etter at utenriksminister Molotov hadde fremsatt krav om at Norge måtte avstå Bjørnøya og bidra med å innføre felles norsk-sovjetisk forsvar av Svalbard. I februar 1947 avsto den norske regjering å revidere Svalbard-traktaten. Fire måneder senere foregikk et hittil ukjent militær-politisk mellomspill. . . . Fremstillingen bygger bl. a. på dagboknotegnelser hos general Haukeland, daværende generalinspektør for HV og samtaler med sjefen for forsvarsstaben, general Ole Berg.

politiske og sikkerhetspolitiske situasjon var en ganske annen, var de russiske krav i seg selv preget av en skarpere profil: Molotov/Stalin hadde ikke oppgitt kravet på Bjørnøya samtidig som det skinte igjennom at de felles norsk-russiske militæranlegg på Svalbard ikke burde ligge på et område som var disponert av den norske stat. I februar 1947 avsto den norske regjering å revidere Svalbard-traktaten.

Den 16. juni 1947 fattet Stortinget vedtak om å trekke tilbake den norske garnison til Kompani (størrelse) fra Svalbard ved utgangen av året. Forsvarsminister J. Chr. Hauge bekjentgjorde dette: å opprette og opprettholde en garnison på Svalbard hadde vært en krigens nødvendighet. Tilbaketrekkningen ville bety at man vendte tilbake til reglene i traktaten av 1920 som forutsatte fullstendig demilitarisering av øygruppen. «Hva som helst ikke har vært offentlig kjent er at det i løpet av de nærmeste dager fulgte fortrolige drøttelser på høyeste politisk og militært hold i Norge, hvilket resulterte i at man besluttet ikke å la Svalbard bli et rent militært vakuum. Derfor gikk gjennom sjefen for forsvarsstaben, generaløyntant Ole Berg, en muntlig ordre om

rette til sjefen for forsvarsstaben.

I følge sine omhyggelig førte dagboknotegnelser gjennom 11 år som sjef for HV dro oberst Haukeland samme dag på en inspeksjon til Heistadmoen etter at han på forhånd var blitt oppsøkt av oberstløytnant Holm Holmsen hos sjefen for hæren. Det heter i dagboken: Oberstløytnant Holmsen var til konferanse ang. HV på Svalbard. Jeg lovet å ta spørsmålet opp med general Berg på tirsdag. . . .

Det ble imidlertid en dags forskyvning siden Haukeland også måtte dra til Trandum og inspisere IR 4. Men onsdag den 25. juni var obersten hos forsvarssjefen, og skriver i dagboken neste morgen: Var hos general Berg igår og talte om HV på Svalbard. Frarådet det. Han lovet å forebringe det for statsråden og forsvarsråden. Vi skulle vente på ordre. . . .

I sin kommentar til dagboknotatet forteller general Haukeland at han ble vist inn til general Berg og tok plass like ved døren. Det varte og det rakk før general Berg lot til å registrere at han hadde fått besøk. Da han omsider gjennom oberstens forsiktede kremting var blitt revelt ut av sine grublerier ved skrivebordet nevnte Haukeland kort at han noe uventet hadde fått formidlet en ordre gjennom sin stabssjef om HV på Svalbard. Han hadde unektelig stusset noe over beskjednen. For etter hva han selv mente å vite, var det ikke i samsvar med Svalbard-traktaten å ha militære enheter der. Han trodde derfor det hele kanskje berodde på en misforståelse. I hvert fall ville han intill videre stille seg avventende og forholde seg som om han ikke hadde mottatt noen ordre. Under alle omstendigheter anså han det riktig å avvente en ny ordre. General Berg var nok noe overrasket og forvirret over sin underordne-

des diplomatiske emballering av problemet og lot det ha sitt forblivende med oberst Haukelands forslag.

Generalinspektøren for Heimevernet fremførte sitt ærend på en slik måte at general Berg ikke skulle bli bundet. Det hele endte da også som oberst Haukeland hadde håpet på. Det kom ikke noe nytt utspill fra forsvarsstaden og saken døde bort.

Hva som hendte bak de politiske og militære kulisser etter samtalen mellom Haukeland og Berg, vet jeg ikke, men linjene i hendelsesforløpet avtegner seg likevel tydelig nok i general Haukelands dagboknotegnelser og i hans muntlige utdypning av de enkelte punkter. Selv om Norge i henhold til Svalbardtraktatens § 9 forplikter seg til ikke å opprette eller tillate opprettet noen flåtebase i de egner som er nevnt i artikkel 1 eller anlegge noen befestning i de nevnte egner som aldri må nyttes i krigsøyemed, vil det i hvert fall kunne diskuteres om Norge i normal fredstid har adgang til å utdanne vaktstyrker innen den stedlige befolkning.

I avviklingstiden av krigstidens garnison mellom juni 1947 og januar 1948 var det nærliggende å utnytte mulighetene til å gi deler av den mannlige stasjonære norske befolkning elementær militærutdannelse slik at det i forlengelsen av HV i Norge kunne være en viss minnumsbereidelse på Svalbard. Det er forståelig at man ikke ønsket å la området høyt i nord ligge helt åpent når de militære enheter i garnisonen ikke lenger var tilstede. De internasjonale hendelser i mai/juni 1947 virket også alarmerende — sammen med det russiske forslag om et fellesforsvar.

Planene om HV på Svalbard ble bare en kortvarig historisk episode på overgangen til den utvikling som mindre enn ett år senere førte Norge inn i NATO.